

SCOL'A ROMANA.

FÓIA PEDAGOGICA PENTRU INAINTAREA CAUSEI SCOLARE LA ROMANI.

Edata si redactata

cu concursulu Domniloru: **Dr. A. P. Alexi**, prof. gimn. in Naseudu, **V. Gr. Borgovanu**, prof. prep. in Gherl'a, **Dr. D. Barcianu**, prof. semin. in Sibiiu, **T. Ceontea**, prof. prep. in Aradu, **Dr. A. Gram'a**, prof. de teol. in Blasiu. **I. Lazariciu**, prof. prep. in Dev'a, **Gr. Pletosu**, prof. si catich. g. o. la gimn. din Naseudu, **Dr. P. Tanco**, directoru gimn. in Naseudu s. a. m. m.

de

Max. Popu,
prof. gimn. in Naseudu.

Vasile Petri,
prof. preparandialu em.

Apare in tóta Marti'a si costa pe 1 anu
4 fl., pe $\frac{1}{2}$ 2 fl. Prenumeratiunile sunt
a se adresá la redactiune in Naseudu
(Nassod, Transilvani'a).

Naseudu, 24-a Iunii 1880.

Pentru inserate se respunde de siru 5 cr.
si tax'a timbrului câte 30 cr. de fie care
publicatiune. Scrisori nefrancate nu se
primescu, anonime nu se considera.

Folosulu fizice si metodu ei de propunere in scól'a poporala.

*Disertatiune tinuta in adunarea generala a „Reuniunei
invetiatorilor români din Tîer'a Bârsei“ la 5 Aprile
1879 in Brasiovu, de Ioanu Darius, invetiatoriu la
scól'a primara din Satulungu.*

(Urmare).

II. Metodu de propunere.

Onorata adunare! Cunoscintiele, ce le posedu, ni-le castigamu séu prin studiu séu, in viét'i'a practica, prin esperientiele ei. Dar' castigarea cunoscintieloru in ambele casuri depinde dela modulu, cum ni-le castigamu. Cunoscintiele castigate prin unu studiu sistematicu, dupa principiile de educatiune si instructiune, mai tot-déun'a remanu o proprietate a nóstra pentru intréga viét'i'a. Inse este deja sciutu, ca castigarea cunoscintieloru numai prin influinti'a esperientiei — asiadara fara instructiune din partea cuiva — este adese-ori nesigura si defectuósa. Si apoi cine n'a observatu, câta diferintia este intre unu omu, care a remasu paralisatu numai pre langa cunoscintiele castigate prin esperiinti'a vietii si intre acela, care si-le insusiesce prin o instruire sistematica, dupa unu metodu anumitu. Póte omulu se-si castige cunoscintie si prin studiu privatu séu prin esperientia, dar' totu esperienti'a ne arata, ca puçini suntu aceia, cari ar' fi pututu ajunge la o cultura mai inalta pre calea a-

cést'a, de óre ce omulu de sine, fara altu ajutoriu, fórté usioru aluneca si ratacesce in campulu celu imensu alu sciintieloru, ori desi nu ratacesce, totusi acestu feliu de studiu se promovéza cu mare sila, éra cultur'a lui de multe ori póte deveni unilateralá. De aci se póte vedé insemnatarea invetiamentulu, ce se preda prin o instruire sistematica, dupa unu metodu anumitu.

Adi, Domniloru, fiecare obiectu de invetiamentu 'si are si trebue se-si aiba o metoda anumita, dupa care se tractéza, si educatoriulu, carele a pasitu preste pragulu scólei ne'nvestitu cu acést'a, a facutu unu pasu neiertatu, de óre ce atunci, ori ce ar' efeptuí pe terenulu educatiunei si instructiunei, este numai o formalitate, séu — déca 'mi este permis — o spoitura. Si omulu, este sciutu, ca se cresce, cá se fie cetatiénu bunu alu statului, membru adeveratu alu bisericii, crestinu religiosu si móralu.

Ori ce instruire fara intuitiune e órba; totu ce cuprinde omulu cu mai multe simtiri esercéza o impresiane mai adénca in spiritulu elevulu si ide'a produsa e mai clara si mai durabila. Acestu principiu 'si are valórea sa la tóte obiectele de invetiamentu, prin urmare si la fizica, cu atátu mai multu, cu câtu ca studiulu fizice nu este unu studiu asia usioru, cum ar' crede cineva. Daca o punemu in aseménare numai cu is-

tori'a naturala, indata aflamu, ca notele caracteristice ale obiectului de tractatu din istori'a naturala se vedu pre fa'ia, prin urmare e mai usioru de intuitu, pre candu legile din fisica trebuescu aflate. Studiulu istorii naturale agita mai usioru puterea cugetatóre, in fine studiulu istorii naturale e mai multu oper'a intuitiunei séu a contemplatiunei imediate; pe candu studiulu fizicei in intielesulu strinsu — fara pu'ine esceptiuni — este oper'a reflexiunei mintii. Pe de alta parte unu fenomenu, pre care voimu se-lu tractamu, nu ne sta totdeun'a la dispositia, ci se ivesce póte chiaru atunci, candu noi nu ne aflamu in positiune de a ne puté folosí de elu.

De aci se vede, ca instruirea din fisica cere multu studiu, multa precautiune si multa diligintia din partea invetiatoriului, daca voesce cá se o propuna asia, precum cere importanti'a ei.

Acum se intramu ceva mai in specialu in metodulu de propunere alu fizicei in scól'a porala.

Am disu mai inainte, ca fiecare obiectu de invetiamentu 'si are unu metodu anumitu, asia si fisic'a trebue espusa dupa o metoda anumita, carea se va vedé mai la vale. Aci de o camdata se intrevenimu cu o disa a lui Oken: „Ori dupa care metoda s'ar' instruí, nu este de recomendatu. Cea mai buna metoda este capulu si esperienti'a invetiatoriului, de óre-ce metodele prescise si manualele de invetiamentu stríngu pre invetiatoriu, precum stríngu cismele straine pre celu ce merge.“

Spre ce scopu se instruiamu pre elevu prin vorbe góle si seci; pentru-ce se nu-lu lasamu, cá elu insusi se privésca, se cugete si se invetie!

Numai atunci form'a catechetica, carea se recománda de unii la tractarea fizicei, 'si póte serbá triumfulu seu. In adeveru, la instruirea din fisica, form'a catechetica 'si are privilegiulu seu inca de mai multu timpu; inse singura natur'a se fie cartea, ale carei pasage voimu se le predamu tinerimei in form'a acést'a. Si fiind-ca in cartea acést'a nu este datu fia-cuí a cetí, asia remane cá regula, cá copilulu insusi se observeze si se intrebuintieze simtiurile sale spre a invetiá. Esemple, figuri si experimente se fia pretutindinea in tecstu, in a carui interpretatiune

scolariulu trebue se ajunga numai prin capacitatea si dibaci'a s'a propria.

„Au nu traimu si noi,“ dice Amos Comenius, „cá antecesorii nostri, in gradin'a naturei? Pentru-ce se n'avemu si noi lipsa, cá dinsii, de „ochi, de urechi si de nasu; pentru-ce se invetiamu a cunósce operile naturei prin alti in- „structori, decátu prin acestea, prin simtiurile „nóstre? In locu de a deschide carti mórte, pen- „tru-ce se nu ne uitamu in cartea cea viua a na- „turei? Pentru-ce se privimu mai cu placere cu „ochi straini, decátu cu ai nostri? Trebue se „deprindemu pe totu insulu, pe cátu se póte, se „nu caute intielepciunea prin carti, ci se privés- „ca insusi ceriulu si pamentulu, stejarulu si fa- „gulu, adeca se cunósca si se scruteze insusi „obiectele si se nu se multiamésca numai cu „observatiuni straine si cu spesele altora. Obiec- „tele se le apropiemu de simtiri; ceea ce se pó- „te vedé, se apropiemu de ochi, ce se póte audi, „se apropiemu de urechi, ce se póte mirosí, se „apropiemu de nasu, ce se póte gustá, se apro- „piemu de gustu, ce se póte pipaí, se apropiemu „de pipaitu. Inceputulu ori carei sciintie trebue „se purcéda dela simtiu si se se baseze pre „intuitiunea reala, éra nu pre esplicarea verbala.“

Se nu credemu asiadara ca vomu esí la vre-unu resultatu imbucuratoriu fara intuitiune, daca numai prin catechisatiunea sciintiei proprie, prin conduceri, séu prin autoritate vomu cautá se consolidamu cultur'a genului mai desvoltatu; acést'a cultura ar' fi fara fundamentu, ar' avé basa de nasipu. Prin o atare cultura nu castigam alt-ceva, decátu asia numit'a dresura, unulu dintre cele mai mari pecate pedagogice.

Se consideramu bine, ca fara cultur'a omni-laterala si fara agerimea simtiuriloru, cultur'a celorlalte puteri intelectuale remane o cultura laterala, paralisata si fara nici unu efectu bunu. Voindu a intemeiá edificiulu culturei pre base siovainde, a detrage dela natura temeinelu activitatii simtiuriloru, atunci acestu edificiu ar' fi asemenea unui turnu plecatu, pre care cea d'antaiu tempestata a vietii e in stare se-lu dobóre la pamentu. Numai prin dasvoltarea reciproca si armonica a puteriloru fizice si spirituale se póte intemeiá edificiulu celu grandiosu alu culturei.

Ce odata unu copilu a privitu cu atentiune, nu este pentru elu mai multu unu corpu natu-ralu, ci mai multu o imprejurare, care in acelasi timpu dupa regulile psihologice, s'a prefacutu in sangele si suculu copilului, si asia a remasu o proprietate a s'a pentru tóta viéti'a lui.

De aci se vede, ca intregulu invetiamentu din fisica trebuie se mânece, cá si celelalte obiecte, dela intuitiune. Si mâneca dela intuitiune, daca vomu predá elevului materialulu din fisica prin experimente si observari. Din care cauza si cei mai multi fisici impartu materialulu din fisica in experimente si observari. Observari suntu de lipsa la cursulu unui fenomenu, ce se desfasiura dinaintea ochiloru nostri, pe timpu ce experimente suntu de lipsa acolo, unde voimu se imitamu ceea ce produce natur'a in mare, noi in micu. Asia d. e. se póte observá tempestatea, daca ne indreptamu privirea la cursulu acestui fenomenu; inse se póte si prin experimente, cu masin'a electrica. Observarea inse fara influinti'a nóstra puçinu promite. Cu experimentulu éراسi numai acele fenomene le putemu urmari, cari ne vinu mai adese-ori inainte si cari suntu mai usioru de intielesu.

Experimentulu este o intrebare determinata facuta naturei, la carea, urméza asemenea unu respunsu determinatu. Unu fenomenu determinatu se póte face cunoscuta cu deseversire numai prin experimente. Este inse o insusire a naturei, ca ea chiaru asia raspunde, cum este intrebata. Numai atunci ea raspunde indirectu, candu si intrebarea este indirecta.

Din cele espuse pana aci se vede, ca invetiamentulu fisicalu trebuie se fia unu siru neinteruptu de experimente. Si fisic'a elementara cu dreptu cuventu se póte numí „fisic'a experimentală“ si metod'a ei, „metod'a experimentală.“

Asia dara experimente si ér' experimente, éta cu ce are de a face invetiatoriulu la tractarea materialulu din fisica. Inse numai amintirea verbala a unui séu altui fenomenu, istorisirile despre modulu esistintiei si cursulu seu, numirea pregatiriloru, cu cari ne servimu la espunerea unui fenomenu fara experimente si fara observari, suntu si voru remané totdeun'a unu chaosu, in care se ratacesce mintea elevului. Es-

perimentulu si observarea suntu firulu Ariadnei, care ne scóte din labirintulu fenomeneloru complicate, neintielesu si obscure (la parere) ale naturei si care ne preda cunoscinti'a clara a loru.

(Va urmá).

Caracterulu educatoriulu alu scólei poporale.

Este lucrul constatatu, ca circumstantiele vietii sociale, in care traiesce omulu, influintiéza fórte multu asupra desvoltarii sale. Acestu a-deveru se póte observá nu numai in viéti'a unui individu, ci chiar' si in viéti'a unui poporu intregu; deci nu este nici e indoiéla, ca scól'a poporala esercita o mare influentia asupr'a desvoltarii fisice si spirituale a copiiloru cari o cercetéza.

Totu ce se tine de scóla, precum si tóte partile constitutive ale institutulu, potu servi mai multu ori mai puçinu spre binele séu reulu personalitatii copilulu. Tóte referintiele, in care se afla scól'a, precum arangiarea interna si externa a ei, personalitatea invetiatoriulu, referintiele scolariloru intre sine si nu mai puçinu procesulu si form'a instructiunei, tóte acestea forméza caracterulu educatoriulu alu scólei. Asia-dar' trebuie se fimu catu de precauti la instituirea unei scóle, cá aceea se nu lipsésca pe copii de sanetate, moralitate, instructiune si educatiune — in intielesu strensu.

Edificiulu scólei, cu privire la situarea si arangiarea sa trebuie se servésca spre conservarea sanetatii copilulu. Acést'a la noi nu se prea observéza, arareori vede omulu o scóla, in care copii se nu siéda séu in frigu séu in caldura prea mare; aerisarea si luminarea scólei, constructiunea banceloru si alte aparate de invetiamentu in un'a séu alt'a privintia arare ori corespundu scopulu loru. Aceste recerintie ne-aperatu de lipsa, la noi astadi nu se prea considera, ci mai toti canta folosulu scólei intru aceea, cá invetiatoriulu se propuna cátu se póte mai multu si mai indelungatu; cu recerintiele sanitari puçini 'si fremênta capulu.

In scóla e neaperatu de lipsa a se pune mare pondu pe moralitatea copiiloru. Nu e bine,

că unu invetiatoriu se aiba mai multu de 60 — in casuri extreme 80 — de copii, căci invetiatoriu, care are multi copii sub conducerea sa, nu pôte priveghiá cum se cuvine asupr'a moralitatii scolarilor; asemenea necorespondietóre pentru baieti si instructiune este siederea inde-suita in bance, căci acést'a nu numai ca periclitéza sanetatea copiilor, ci inpedeca si resulta-tulu instructiunei.

In scól'a poporala pre langa instructiune se nu lipsésca nici educatiunea, fiindu ca e datorint'a fiacarei scóle poporale nu numai a in-multí cunoscintiele copilului, ci a-lu si inzestrá cu tóte acele insusiri, cu a caroru ajutoriu se-si póta ajunge fericirea sa, devenindu unu membru folositoriu pentru societatea omenésca. Numai acést'a póte fi educatiune adevărata. Astadi nu odata am pututu observá, ca multe scóle n'au altu scopu, decátu a face pe copii cunoscutu cu teori'a unor sciintie, ér' de folósele acestor'a in viéti'a practica nu se ingrigescu. In zadar' se va numí cine-va omu inteligentu, déca cul-tur'a inimei si a voiei libere nu e dezvoltata de ajunsu.

Nu putemu negá influinti'a instructiunei bune pentru dezvoltarea simtiementului moralu, ba putemu dice cu totu dreptulu ca, cu câtu 'si imultiesce cine-va cunoscintiele sale, cu atátu mai tare se desvólta in inim'a lui inim'a si voi'a. Atátu scopulu materialu câtu si celu formalu, alu instructiunei, nu trebuie se lipsésca nici unei scóle. Copilulu pentru aceea se trimite la scóla, cá acolo se i-se desvólte facultatile intelectuali; se i-se arete directiunea pe care se ajunga la isvorulu fericirii sale si totodata se se escite in inim'a lui puterea de a se guberná pre sine, a iubi libertatea si adevărulu, prin ce in viéti'a sociala se se póta pune in o astfelu de situa-tiune, in care influinti'a activitatii si autoritatii persónei sale se cascade unu cercu mai mare.

Instructiunea din scól'a poporala la totu easulu este si educatóre. Copilulu capeta atra-gere spre studiulu acelei sciintie, care pe den-sulu 'lu delectéza, dezvoltandu in inim'a lui sim-tiemente moarle. Nici educatiunea nationala se nu lipsésca din scólele nóstre. Copilulu facên-du-se cunoscutu cu istori'a natiunei si patriei sale, are deosebitu interesu pentru natiune si patria.

Simtimintele nobile nu se escita numai in instituttele mai inalte de cultura. In scól'a popo-rala unele obiecte de invetiamentu, precum lec-tur'a estetica, desemnulu si cântulu, servescu spre a crea din acele fiintie fragede omeni cu simtiminte nobile.

Bunastarea si dezvoltarea armonica a copilului: éca scopulu celu mai principalu alu scólei poporale!

Petru Stoica.

Ioanu Lemenyi.

(Schitia biografica dictata de elu insusi).

(Urmare.)

Fiindu ca pana aici si pamenturile si cas'a erau sub contributia, am scrisu la gubernia, fiindu acum hotarite spre canonica portiune, se binevoiésca a face renduiéla, ca precum a altoru legi (religií) primite locuri sunt scu-tite de dare, se binevoiésca si aceste a-le scuti, la care am capetatu decretu, cá locurile in catatimea (in cuanti-tate) unei canonice portie se fia scutite, ér' ce ar' intrece preste cantitatea canonice portii, numai atunci se póta avé scutintia, déca se voru daruí spre dotati'a bise-riciei. Éra cas'a de o va resigná episcopulu spre casa parochiala, se fia scutita, altmentrea ca déca o va tiené episcopulu pre sém'a sa, va remané sub taxa civila. Despre care intrebatu fiindu episcopulu a resignatu-o pre sém'a parochului si asia remasara scutita cas'a de dare. Din acestu tempu pana in anulu 1819 purtaiu proto-popi'a, avendu pace cu Esceleni'a Sa, éra in acestu anu murindu canoniculu Dimitrie Vaida, in loculu lui se nu-mira Tatu *) vicariulu dela Simleu, in loculu lui canonicu si pornindu catra Blasiu spre a-si cuprinde deregatori'a, Pintimpinara frigurile si intoreendu-se indereptu, a si mu-ritu si asia a statu vacanta stati'a cea canonicésca pana in tómn'a anului 1819. Intru acést'a vreme 1819 'mi scrisera mie o carte cu mân'a sa Esceleni'a Sa episco-pulu, in care m'a numitu canonicu (fora a mai intrebá pre consistoriu, cá éra sui juris) nimeruí nemica spunendu, care carte primindu-o si cetindu-o (erám tocma betégu in patu, cá si acumu ^(25/7 1859) veduii ca nepomenindu de Tatu, me numesce urmatoriu lui Dimitrie Vaida (care murise mai înainte si in loculu caruia se numise Tatu) cu aceea mai incolo renduiéla, cá in 1-a Novembre 1819 se ícu plat'a canonicésca, inse se remanu in Clusiu pana la alta renduiéla, toliusiu asia se-mi tomesca lucrurile, cá candu voiu fi chiamatu, se fia gal'a a merge la Blasiu. Fiindu ca titul'a cartiei de asupra (adres'a) a fostu pusa numai cá la protopopu, nimenea din Blasiu nu a sciutu si eu in Clusiu inca nu am vestitu. Apropiandu-se lun'a lui Octobre, au graítu canonicii catra vladic'a, cá séu

*) In margine: Si mai înainte voi episcopulu a pune pre Lemenyi in loculu lui Tatu canonicu, dar' consistoriulu (fratii Cajanu) se opusera.

insusi se puna canonicu, séu se dea capitulumului se aléga, le respunse episcopulu: „Nu ve mai bateti capulu, ca am ispravitu eu.“ Éra Filipanu secretariulu dise, ca de buna séma pre mine m'a numitu, cá mi-a si scrisu carte cu mân'a sa si nimerui altuia n'a scrisu*). Atunci-mi trami-sera canonicii gratulatii dea rendulu si remasciu unu anu intregu in Clusiu. Apoi m'am dusu minteni totu atunci tómn'a (1819) spre multiamire la Blasiu, unde poffitu la prándiu cu ceialalti canonicii, disera Escel. Sa: „De ce nu tia-i incinsu bráu rosiiu?“ (protopopii si vicarii nu purtau atunci bráu rosiiu). La care respunsei: „N'am vrutu a face inainte de vreme, s'a cadiutu antáiu se multiamescu Escelentiei Tale si se capetu colationatulu dela Vien'a“, la care respunse Escelenti'a Sa: „Canoniculu din urma dela mine capeta colationatulu, acel'a-lu ai in mâna, ce a-ti facutu cu bráulu lui Vajda? datii-lu se se incinga si cá canonicu se siéda la mésa“ si asia canoniculu Popu Teoderu, care-lu cuprinsera, faduse si me incinseu cu dënsulu si de nou multiamindu-i si sarutandu-i man'a, am siediutu la prandiu, dupa-ce dise episcopulu Bobu: „Ba dicu i-se siede lui Ianosiulu nostru cu bráu rosiiu pre folele celu mare.“

Dupa aceea m'am întorsu acasa si am siediutu unu anu in Clusiu pana la 1820 in Octobre.

Éra in anulu 1820 capataiu renduiéla, cá pre lun'a lui Octobre se me aflu in Blasiu, care am si plinitu, remanendu administratoru in loculu meu capelanulu Teodoru Baldi, unde luai renduiéla cá se fiu profesoru la istori'a bisericeasca si la dreptulu canonicescu (jus canonicum). Aceste mai inainte nu se propuneau in Blasiu.

Éra in anulu 1821 murindu prepositulu Dimitrie Caianu, celu mai betranu se facu prepositu Vasile Filipanu, care pana atunci a fostu canonicu secretariu lenga vladic'a, si eu primii renduiél'a, cá in loculu lui se me mutu lenga episcopulu cá secretariu, unde am si remasu pana candu vredniculu episcopu s'a mutatu la alta vieția 1830, plinindu slujb'a profesoreasca si pre lenga secretaria. (Dómne greu 'mi crá: eu se concipaluiescu, se purisezu si se amblu si dóue césuri la scóla, dar' bucurosu faceamu cá erám teneru).

Murindu Escelenti'a Sa, m'am mutatu in monastire continuandu profesori'a, si dupa canóne a opt'a di dela ingropare, tienuramu sessia si aleseramu vicariu capitulariu pre Dimitrie Caianu (junioru), cu care prileju disera Filipanu cá prepositu: Ce se mai alegemu, Lemenyi de dicce ani fura lenga episcopulu si le are tóte in nexu si nimenca mai bine nu le póte continuá, dara Cajanu statú numai cá se se aléga, si dobendindu mai multe (eram 7 si esira 8 voturi) a remasu vicariu capitulariu (Filipanu a esitu afara din consistoriu), Cajanu a remasu vicariu capitulariu si in anulu 1831 (iéni'a), aducendu sessia a

orenduitu se alegemu pre unulu, care se via la Vien'a si se midilocésca voia de a alege vladica, otarindu cá a dóu'a di se ne adunamu de nou se gasimu pre cine se trimitemu. In diu'a viitória ne adunaramu de nou spre alegerea deputatului, la care sessia prepositulu nu a voitu a veni, si totu-si facendu-se alegere, Demetriu Cajanu s'a numitu deputatu. (Erá tómn'a o vreme prapasnica, inghietiasse tin'a si nici negutiatorii nu amblá, pentru aceea Filipanu dise, cá se lasamu pre tempu mai frumosu seau pre primavéra, cá curtea are dreptu a tiené episcopi'a trei ani vacanta. Cajanu se temea se nu propuna guberniulu pre altulu si nu pre elu, (Ddieu se-lu ierte) care fora întârdiare pornindu la Vien'a, aceea buna sperantia capetandu, dobendi si resolutiune la gubernia, cá se faca renduiela spre adunarea clerului spre alegerea de episcopu, si asia voiosu întorcendu-se catra casa, a cercetatu si pre unii protopopi, spuindu-le, ca a capetatu respunsu si le-a disu, cá decumva va intrá in numerulu ternariu, va fi episcopu. (Fórte voiosu a amblatu pre campia si sdravenu omu erá). Si asia sosindu acasa, sdrobotu de cale si capetandu unu cataru fórte greu, sosindu nóptea nesciindu noi nemicu, deminéti'a fiindu noi la utrenia, lu-veduramu numai ca vine in bisericu, de unde dupa-ce am esitu, i-am gratulatu cu totii si spuindu ca a dobenditu voia de alegere, disera cá a venitu decretu la gubernia, cá fara întârdiare se renduiésca comisari si clerulu se se adune spre alegere de episcopu. I diseramu: greu vorbesci, te vedi a avé cataru, la care respunse: cá-mi e mai usioru, si preste puçine dile veni la mine protopopulu din Belgradu, (sér'a) dicendu-mi, cá in nóptea trecuta nemicu a dormitu canoniculu Cajanu, deci eu cá prietenu me duseiu se-lu visitezu si-lu affaiu siediendu desbracatu pre patu (ia cum siedu eu acum) infocatu la façia si tusindu disera: Vai cum m'a junghiatu, de s'a face unu pleuritis (pleuritide dupa vorb'a D-Vóstre (a nóstra a noiloru) va se fia o comedia. La care eu sciindu cá-i fricosu tare, i-am disu o gluma (prósta cá tiganulu) si-i diseiu: „culca-te si bè tea de flori de socu, incaldiesce-ti bine cas'a cá se asudi.“ Dupa acést'a m'am dusu la canoniculu Stoic'a, care i-erá lui Caianu celu mai de aprópe prélinu si am disu: Fuseiu la fratele Caianu si nu mi-se pare de semne, prea temendu-me ca e pleuritis, ci frati'a ta du-te si-lu indémna se trimita dupa doctoru la Aiudu (cá in Blasiu nu erá doctoru, Waller morise si altulu nu erá) care se si dusera la fratele Caianu indemnandu-lu se trimita dupa doctoru, la care Caianu i-a disu: a fostu aici fratele Lemenyi si mi-a disu cá nu-i pleuritis si vorbesce cu dënsulu si de-ti socoti trimiteti.

Dreptu trimiseramu la Aiudu la fisiculu varmeghei (comitatului) Váradí, inse dënsulu fiindu intr'unu satu la o dómna, pana catra séra nu a venitu acasa si atuncia porni catra Blasiu. Eu tocm'a atuncia întorcendu-me dela recreatia (regratia), me întempinara si stându cu carulu me întrebá cum se afla, caruia spuindu-i se hagá cu coci'a in curtea prefectului (cas'a aceea unde siedea prefectusiulu, cum intri in cornu catra curte ceva din cóce)

*) Lucrulu a fostu: Canonicii me alesera dupa mórtea lui Vajdá in loculu lui, dar' Cajanu mergendu la episcopulu si candu esí afara spuse canoniciloru, ca episcopulu vrea pre Tatu. Asia episcopulu dupa mórtea lui Tatu temendu-se, cá de m'a propune pre mine canoniciloru, voru alege pre altulu, me denumi pre mine. Nota marg.

ér' eu me duseiu la Caianu, si asia candu intrara doctorulu, erám in casa. Doctorulu merse oblu la bolnavu si intorcendu-se catra mine (erá o mésa in mijloculu casei si eu siedeam pre unu scaunu lenga feréstra) 'mi disera: Iss már késö az érvágas si tramisera la potica se-i faca unu visicatoru, care 'lu pusera preste totu pieptulu si dupa médianópte venira si-lu cercetara si aflara ca visicatorulu nu a trasu nemicu, deci se duse insusi la potica si elu gatara altu visicatoru, puindu-lu in loculu celuialtu pre pieptu. Deminétia pana in diua (erá iérn'a colo catra siepte, 1832 la botozulu s. Ioanu) m'am dusu la bolnavu si in trecere venira si doctorulu si cautara de a trasu visicatorulu, inse numai puçinelu a rositu pielea si-lu mangaiara cu aceea, cá se-lu lase acolo, cá va trage si-i prescise si lécuri aratandu-i cum se traiésca cu ele dicendu, cá negresitu trebuie se se întórca la dómn'a aceea, dara a dóu'a di éra va veni. Mai povestindu puçinelu, sosira siogorulu seu (alui Caianu) parochulu din Tür, Sdrenghea si lasandu-lu acólea, eu m'am dusu se mergu la biserica. Dupa mine esira si doctorulu si disera: gatiti-ve de ingropaciune, cá est'a móre. Eu intristatu respunsei, dóra elu va invinge ból'a, cá e omu tare, la care elu-mi disera: „fortes fortius agreditur“ ad ból'a) si eu me duseiu la biserica, ér' doctorulu s'a intorsu catra casa. Stoic'a si siogorulu seu 'lu indemnara se se marturisésca si se se gate, care a si plinitu.

Eu tocm'a fiindu la prandiu, venira servitoriulu lui si-mi disera, cá me postesce Caianu in susu, unde lasandu prandiulu, m'am si dusu, aflandu acolo pre siogorulu seu si dënsulu siedindu pre patu dise: „frate Lemenyi, eu moriu.“ Eu m'am nevoitu a-lu imbarbatá dicendu-i se pue nedejdea in Ddiu, ból'a aceea acum cóce si de vomu avé norocu se sparga, se va temedui si me rogara se nu me departu de dënsulu, si-lu mangaiaramu si venira si fratele Ratiu (care e prepositu acum 1859) si sieduramu acolo pana la diece ceasuri nópte. Totu slabindu, intraramu cu siogoru-seu in cas'a din lontru si-i pecetluiramu tóte. Mi dise siogoru-seu: „Se scii, ca siogorulu meu móre.“ Candu am intratu in casa si l'am vediutu, din ochi l'am cunoscutu, cá am fostu la multi bolnavi de ból'a acést'a. Bolnavulu intrebá pre Ratiu: „Unde e Lemeoyi“ si-i spusa cá m'am bagatu in cas'a din lontru, si esindu afara, me întrebara, unde am fostu si-i diseiu: am mersu cu Sdrenghea in cas'a din lontru se ne recorimu o tira (ca cas'a din lontru nu o incaldiá) ca-i aici fórté caldu.“ Atunci elu atipindu (cliposindu) diseiu catra Ratiu: Me ducu o tira a casa (erá totu nópte) se potu dormi unu ceasu, cáci in tóta nópte trecuta nu am dormitu.“ Acasa culcandu-me, am adormitu si inca nedormindu unu ceasu, ingrijatu me sculaiu din patu, aprinsei lumin'a si tocm'a candu-mi trageamu cismele (siedému acolo, unde e acum Boeriu in cas'a cea mare) sierbitoriulu lui Caianu bate in feréstra si întrebandu-lu ca cine esti, 'mi respunse: „a moritu Domnulu.“ Eu curundu grabii acolo si cu dlu (fratele) Ratiu, spelandu-lu si imbracandu-lu, l'amu pusu pre lavitia. Éra siogoru-so dise se-i dau eu copersieulu meu (avendu eu copersieu

gata) cá-mi voru face altulu in loculu lui. Eu me indoihamu, cá nu cumva se dica, cá de bucuri'a mortiei lui i-l'amu datu, dara rogandu-me, m'am plecatu si i-l'amu datu si asia l'asiediaramu in copersieu si-lu duseramu inca atunci nópte la cas'a sa (cá elu siedea in curte, da tiené o casa si in orasiu canonicésca, unde siedea Crainicu mai tardiu, numita cas'a lui Brenceanu).

Dupa-ce s'a ingropatu, s'a adunatu capitululu spre alegerea de vicariu capitulariu, (elu a fostu mai inainte vicariu generale — a venitu a dóu'a di Váradi, dá l'a aflatu pre lavitia, a sciutu elu cá va mori) unde unanimi voto me alese pre mine, si asia me nevoii a pune totu in rendu si a implini deregatori'a. Scrisera capitulu la guberniu, facendu cunoscutu precum pre mine m'au alesu vicariu si de aici inainte guberni'a corespuise cu mine, careia eu i scrisieu o recusitia, cá se binevoiesca a grabi cu conchiemarea clerului spre alegerea de episcopu, la care cam la o luna mi-a respunsu, cá despre partea guberniei s'au renduitu comisari Escel. Sa Nicolae Kovács. episcopulu Belgradului cu grafulu Ladislau Lázár, cancelariulu gubernialu, cari dupa pasci nu voru intardiá a veni spre alegere, facundumi-se mai dinainte de scire terminulu cá prin cancelariu se adunu clerulu spre alegere (da nu sciu terminulu). Deci facendu-mi-se cunoscutu terminulu amu trimisu cerculariu in totu diecesulu, cá dupa obiceiu fiesce care protopopu, tienendu saboru, se votiseze episcopu si a carui votu 'lu aduce la saboru unu preotu, pre carele saborulu lu-va numi si acel'asiu preotu va veni cu protopopulu seu si cu notariulu. (Asia erá datina, ca preotulu acel'a alesu trebuia se confíteze, ca va duce voturile subscribe de toti preotii si predate lui. Protopopulu si notariulu puteau se-si dea si votu separatu la saborulu diecesanu. Acestu preotu se numia vocalis (archidiaconus, notarius et vocalis).

(Va urmá).

Invetiamentulu intuitivu in scól'a poporala.

De Ioanu Dariu.

Cursulu I.

(Urmare).

b) Form'a si intrebuintiarea.

Grati'a: 1. Grati'a e facuta din lemn. 2. Grati'a are form'a unei scari. 3. Grati'a are mai multe cuie. 4. Grati'a e asiediata de ordinariu de asupra eslei. 5. Pe gratia se pune fënu, paie, etc.

Siéu'a: 1. Siéu'a se pune pe calu, cá se stea calaretiulu pre ea. 2. Preste sié si preste trupulu calului se intinde si se léga strënsu cu chingá. 3. De sié atârna de o parte si de alt'a o scara, in care se spriginesce calaretiulu cu picioarele.

C. Grajdulu de oi.

Cine tine oi, trebuie se aiba si unu grajdiu pentru ele. Tine-ti voi oi? Dar' voi? In grajdiulu de oi se afla

totu căm aceleasi obiecte, care sunt și in grajdului de vaci.

D. Cocina.

Cine tine porci, trebuie se aiba și cocina, unde se-
tie și se le dea de mâncare. Cocin'a e unu grajdii mai
micu și scundu, asediatu de ordinariu lînga grajdului de
vacii și de cai.

In cocina se afla o trôca sêu o teuca, in care se
pune demâncarea porciloru, puține paie, pe care dörme,
și gunoiu. Porculu iubescce multu murdari'a; de aceea in
cocina e förte murdariu.

E. Cotetiulu de gaini, ratie, gasce.

Gainele, ratiele, gâscele se numescu c'unu cuventu
galitie. Pentru galitie inca e de lipsa unu grajdii.
Grajdiulu pentru galitie e micu că și cocin'a porciloru și
se numescce cotetiu. Gâscele și ratiele dormu de ordi-
nariu josu pe pamentu. Gaineloru inse le place mai pe
sus, pentru aceea ele trebuie se aiba mai multi lati sêu
trepti, pre cari se stea mai sus dela pamentu.

IV. SIUR'A.

Transitiunea: Tata-teu tine vacii și cai. Acestia
mânca multu fênu iêrn'a. Fênu lu tine tata-teu in
siura. Siur'a inca e unu edificiu in apropierea sêu
lînga casa.

a) Numirea obiectelor din ea.

1. In siura aflamu fênu, paie, otava, bucate ne'n-
blatite. 2. Cele mai multe siuri au unu spatiu golu, pen-
tru imblatitu, care se numescce arie. 3. In siura vedemu
imblacie, greble, furcii, o venturatöre, cös'a, secera, etc.

b) Form'a și intrebuintiarea.

Vênturatöre: 1. Vênturatöre servece, că se vên-
turamu grâne, etc. cu ea. 2. Vênturatörü'a e rotunda. 3.
Vênturatörü'a are rame de lemne. 4. Pe o margine a ra-
meloru sta întinsa o gratia dêsă de sârma, une-ori și
de peru.

Cös'a: 1. Cu cös'a cosimu. 2. Cös'a consta dintr'unu
cutitu curbu de feru și dintr'o cöda de lemn, carea se
chiamă coporâie. 3. Coporî'a e drêpta și cam la mij-
locu are unu manunchiu strêmbu, de care apucamu cu
mân'a și care se chiamă piciorulu coporâiei.

Secerea: 1. Cu secerea seceramu grân, orzu, se-
cara etc. 2. Secerea are unu cutitu de feru și unu mân-
neriu de lemn, de care apucamu cu mân'a. 3. Cutitulu
e förte curbu. 4. Mânneriulu e scurtu și dreptu.

c) Asemenari și diferentie.

Cös'a și secerea.

a) *Asemenari:* 1. Cu amêndöue taiemu iêrba, grân,
etc. 2. Amêndöue au unu cutitu strêmbu de feru. 3. A-
mêndöue au unu mânneriu de lemn.

b) *Neasemenari:* 1. Cu cös'a cosimu, cu secerea
seceramu. 2. Cu cös'a cosimu mai multu iêrba, cu se-

cerea nu. 3. Secerea e cu multu mai mica și mai usiöra
că cös'a. 4. Cutitulu secerei e cu multu mai strêmbu că
alu cösiei. 5. Cös'a o purtamu cu amêndöue mânele, se-
cerea numai cu un'a.

V. SIOPRULU (siopronulu, siopulu, remis'a).

La mai multe case vedemu pre lînga grajdii și unu
spatiu acoperitu numai deasupra și numai cîte unu pa-
rete sêu döue, acel'a se chëma siopru. In siopru se
tine carulu, caruti'a, plugulu, grap'a, sap'a, grebl'a și alte
instrumente economice. Aveti voi siopru? Dar' voi? Ce
tineti in elu?

In odai'a de locuitu trebuie se fia tot-dëun'a cura-
tienia in dormitoriu, asemenea in cuina, totu asia, dar'
nu mai puçinu trebuie pastrata curatieni'a si'n grajduri,
in siura. Precum in cele din casa, totu asia si'n cele de
afara trebuie se domnésca tot-dëun'a curatieni'a și or-
dinea. Curatieni'a și ordinea in tôte ne face placuti și
apoi nu costa nici multu, dar' multu bine aduce.

Nota. Puține familii române voru fi, cari se po-
siêda in natura întregu acestu modelu aci aretatu, parte
ca nöue la cei mai multi, ne lipsescu mijlöcele spre a
ne putê face tôte aceste comoditati, parte apoi, ca unu
omu are o chemare, altulu alt'a și nu in tôte casurile i
sunt de lipsa acestea tôte. Eu inse m'am silitu, că se
atingu pre scurtu tôte partile din casa și din prejuru
ei, cum și obiectele mai insemnate din ele, dupa care
apoi invetiatoriulu se-si pöta formá planulu prelec-
tiuneloru din acestu obiectu pentru imprejurările in cari
traiesce elu. Tot-deodata i mai atragu atentiunea inve-
tatoriului și asupra acelui incidentu, ca cu ocasiunea re-
petirei, de-i permite timpulu, pöte se mai ié inca și alte
obiecte din casa și din afara, dinpreuna cu descrierea
loru in form'a de mai sus, dar' in totu casulu lu rogu
se tie contu și de aceste cuvinte: „*Atátu ce e prea
multu, câtu si ce e prea pucinu nu conduce la scopu.*“

3. Omulu și casa pariütésca, aplicare morala.

a) *Viéti'a familiara:* tata, mama (parinti), frate,
sora (fratini), servitori.

Voi ve aflatu acum in scöla, dupa ce esiti din scöla
mergeti a casa.

In scöla tu vedi pre invetiatoriulu și pre consco-
larii tei. Ce persöne vedi tu in cas'a vöstra? Dar' tu?
Cas'a, in care traiti voi cu parintii vostri, se chiamă cas'a
parintésca.

Tat'a și mam'a sunt parintii tei, fratii și su-
rorile tale sunt fratini tei. In cas'a parintiloru tei
mai e și unu mosiu și-o mama buna. Afara de persönele
acestea mai sunt in cas'a parintésca și servitori.

Tôte persönele din cas'a vöstra forméza famili'a
vöstra. Persönele unei familii se mai numesc și mem-
brii acelei familii. Din câti membrii consta famili'a
vöstra? Dar' a vöstra?

b) Activitatea și chemarea tatii și a mamei.
 Îngrijirea părinților de copii și de aci datorile
 copiilor față de părinții lor.

Pentru că se putem trăi, avem lipsa de mâncare, haine, locuința. Nutrementul cel mai bun ni-lu da pâinea, laptele, ouele, carnea, brânz'a, etc:

Pânea se còce, carnea se ferbe séu se frige. Pentru còcerea, ferberea și frigerea mâncărilor îngrijesc mam'a. Mam'a cându vrea se còca trebuie se aiba faina. Fain'a se face din grânu, secara, etc. Tata-teu fiindu-că e croitoriu, n'are grânu nici secara, de aceea elu trebuie se le cumperere. Déca n'are lapte séu brânza asemenea trebuie se cumperere. Déca vremu se cumperamu cev'a trebuie se avemu bani. Tata-teu e lemnariu. Elu face scaune, mese, paturi, etc.; acelea le vinde și capeta bani pe ele. Tata-teu e cismariu, elu vinde cisme, papuci, etc. și capeta bani pre ele. Tata-teu e economu de oi, elu vinde lâna, brânza, casiu, etc. și pre acelea ié bani; pre bani apoi cumpera și elu ce-i trebuie se în casa. Asiadar:

Mam'a pregătesce mâncarea și tat'a procura cele de lipsa la aceea.

Pre lângă mâncare ne trebuie și îmbracaminte. Mam'a îngrijesc de acést'a; séu le face ea, d. e. camesi, cio-rapi, ismene, séu le cumpera. Că se cumperere haine, ér' i sunt de lipsa bani. De bani grijesc tat'a. Asiadar':

Părinții îngrijesc de îmbracaminta vòstra.

Noi ómenii nu putem trăi în câmpu, sub ceriulu liberu, că unele animale și mai cu deosebire: în timpu de iérna, cându plòua, séu cându bate vèntulu, în timpu de nópte; noue ne trebuie o casa, unde se fimu scutiți de tóte aceste.

Tata-teu are o casa, elu a cumperat'o séu a cumperatu numai materialulu din ea și a platitu apoi la ómenii mesteri de i-a facutu-o. Déca se strica și se învechiesce cas'a, tata-teu o reparéza. În tóte casurile acestea are lipsa de bani și înca de mulți bani.

Asiadar' totu ce le trebuie părinților vostri, ei singuri 'și castiga. Dar' tu firea-i harnicu se-ti faci o casa, séu se-ti gâtesci o mâncare, ori se-ti cumperi o haina? Asiadar' cine 'ti da tie totu ce-ti trebuie, că se traiesci? Dar' tie? Dar' tie? Asiadar' de totu ce aveți voi lipsa îngrijesc părinții vostri.

Déca te duci la amédi dela scòla acasa, 'ti e fòme, 'ti trebuie ceva se mânci. Părinții tei ti-dau de locu. Totu asia sér'a și diminiéti'a, totu ei îngrijesc că se-ti dea mâncare, și acést'a nu-ti trebuie numai într'o di, ci în tóte dilele.

Hainele de pe tine, care te apera de frigu și de recéla, nu ti-lea-i facutu tu, totu bietii părinți s'au in-

grijitu și de acestea. Și cându se rupu, mam'a ti-le di-rege îndata séu 'ti cumpera altele Déca 'ti e somnu, te culci în patu în cas'a părinților tei. Scurtu de totu ce ai tu lipsa totu părinții tei îngrijesc.

Ei, dar' părinții nu îngrijesc numai de mâncare, îmbracaminte și locuința, totu ei te trimetu și aici la scòla, că se învéti ceva. Cu acést'a înca cheltuiescu bietii părinți multu. Déca ai lipsa de o carte, ceri bani dela părinți se ti-o cumperi, totu asia déca ai lipsa de negrèla, hârtia, pene, etc. și cu deosebire pe acestea mai în tóte dilele le ceri bani. De ce nu-ti cumperi și tu pe banii tei? Ce fericitu esti tu, ca ai nisce părinți, cari te cresc, te îmbraca, te grijesc! Éi inse, că se-ti face tie totu ce-ti trebuie, au lipsa și de bani mai mulți, decâtu le-ar' trebuí cându n'ai fi tu, și pentru că se câstige mai mulți bani, trebuie se lucreze și mai multu. Câtu trebuie se-te iubéscă părinții tei, că ei se face atâta pentru tine! Tu în adeveru ai fi unu copilu reu și de nimicu, déca n'ai iubi din inima pre părinții tei. Copii cei bunii iubesc din inima pe părinții lor.

1. Copii se iubéscă pre părinții lor.

O istoriòra: Pe Susan'a, o copila că de vr'o 7 ani, o prinsese frigurile. Mama-sa érá fòrte trista și mach-nita pentru acést'a, ér' bietulu tata-seu adeseori lasá lucrulu și veniá lângă patulu ei spre a vedea nu cumva-i e mai binisioru. Dupa-ce vediuira părinții Susanii, ca-i e totu mai reu din di în di, trimesera îndata dupa medicu, că nu cumva se-i fie și mai reu. Câtu se bucurara ei de multu, cându le spuse mediculu, ca déca o voru îngrijí bine, într'o septemana i va trece cum se cade. Părinții ei cu indoita sirguintia îngrijau de Susan'a diu'a și nópte și 'i dau totu ce-i prescriesce mediculu. Atea dupa 14 dile se re'nsanatosiá Susan'a. Câtu de bucurati și de voiosi erau acum părinții ei, ca o vedu ér' sanatosá că mai înainte.

Tractarea: Tu înca vei fi fostu bolnavu de multe ori, și cine scie ce s'ar' fi alesu de tine, déca părinții tei nu te-ar' fi îngrijitu și pazitu atâtu de multu! Póte astadi nu mai érai pe aici cu conscolarii tei! Nu uitá nici odata de binefacerile ce ti-le facu părinții tei!

Tu ai acasa și unu frate mai micu, înca nici n'ò implinitu unu anu, elu nu póte nici se amble. Totu biét'a mam-ta 'lu pórtă în bratie, unde e de lipsa. Elu nu póte nici se stea cu voi la mésa, nu póte mâncá și bea ce ve place vòue, mama-ta 'lu nutresce cu laptele ei. Elu nu se póte nici îmbracá, totu mama-ta 'lu și îmbraca (infasia). Nópte, pe cându tu dormi, biéta mama-ta veghéza lângă léganulu fratelui teu, că se adórma și elu. Multu se mai trudesce biét'a mama cu elu, pâna 'lu face se amble în picioré macaru. Nu de multu érai și tu asia micu și neputinciosu că și fratele teu, câtu nu se va fi ostenitu mama-ta și cu tine!

(Va urmá).